

курсів у зв'язку з невиконанням навчального плану. З цього приводу Л. Осадчин, директор організації курсів у Бережанах, зауважував, що «...приходиться жаліти, що тільки увійшов в ритм і не вспів оглянутись, як треба закінчувати заняття. Місячні курси дають багато користі педагогам, але для завідуючих шкіл це дуже малий термін. Коли б була можливість, то бажано утворити трьохмісячні курси і щоб вони були постійно в одному визначеному місці. Такі курси можна устаткувати відповідною допоміжною літературою, лектурою, і всім необхідним, що потрібно для навчання і відпочинку. Надіюсь, моє маленьке побажання для будучих курсів дасть деяку користь» [2, арк. 18–19].

Таким чином, незважаючи на контроль за організацією і проведенням курсів підвищення кваліфікації учителів Тернопільської області влітку 1948 р. з боку ТОВНО, відсутність належного приміщення, устаткування, достатнього фінансування, саботування курсантами виконання навчального плану, констатуємо, що важливе місце посідали не лише дисципліни загальноосвітнього циклу, але передусім суспільно-політичного спрямування, які мали забезпечувати реалізацію радянської політики у сфері народної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 64.
2. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 19.
3. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 6.
4. Державний архів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 6.

УДК 373.5.016

Мороз Ірина Володимирівна,
науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З РЕЧОВИМИ ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Процес навчання історії в основній школі без використання історичних джерел не є повноцінним, оскільки текст підручника чи розповідь вчителя – це

лише інтерпретація історичних подій. Зазначимо, що оптимальне використання історичних джерел у процесі навчання історії робить його більш осмисленим, сприяє розвитку в учнів історичного і критичного мислення.

Найдавнішими у складі джерельної бази історичної науки є речові джерела, тобто ті, що зберігають історичну інформацію про минуле у предметній формі й відображають передусім виробничу й творчу діяльність людей. До речових історичних джерел відносять матеріальні рештки діяльності людини чи змінене людською діяльністю природне середовище. Це насамперед місця проживання людей (стоянки, поселення, городища, міста), пам'ятки архітектури, кургани, могильники, храми, залишки жител, майстерень, знаряддя праці різних епох, предмети і речі домашнього вжитку, прикраси та ін.

За всієї багатоманітності речових джерел спільним для них є те, що вони хоча й віддзеркалюють розмаїття інформації про різні історичні епохи, мають однаковий тип її кодування. Скрізь носієм інформації виступають матеріальні речі та предмети [1]. Тому до речових джерел часто застосовують й іншу назву – пам'ятки матеріальної культури.

Речові джерела надзвичайно різноманітні й численні. Нерідко в них поєднуються ознаки декількох типів джерел, наприклад: власне речових, писемних, візуальних. Так, на деяких пам'ятках матеріальної культури збереглися написи та зображення. Зокрема, книга може розглядатися як писемне джерело, так і речове чи візуальне. Зображення є органічними елементами багатьох монументальних споруд (храмів), монет, медалей, печаток, ювелірних прикрас, посуду, дорогоцінної зброї, одягу тощо [1].

Специфіка викладання історії в основній школі передбачає використання в навчальному процесі не лише речових джерел, а їх зображень та історичних реконструкцій зроблених на основі їх вивчення істориками. Тобто їх можна аналізувати як на фото чи реконструкції, а також відвідавши музей чи сайт музею і переглянути як реальний експонат [2].

Вважаємо, що робота з історичними джерелами на уроках історії має здійснюватися системно, поступово ускладнюючи як самі джерела, так і

дослідницькі завдання до них – від коротких до більш складних джерел, від простих запитань до ускладнених. Дослідницьке завдання до історичного джерела має містити: 1) передбачуваний спосіб діяльності учня (*проаналізуйте, визначте, порівняйте, доведіть* тощо); 2) формулювання умови завдання; 3) джерела інформації (речове джерело або їх зображення, фонди музеїв) [3].

Робота з речовими історичними джерелами на уроках в основній школі передбачає насамперед їх аналіз. На початковому етапі у роботі з історичними джерелами доцільно використовувати алгоритми. Наприклад, аналіз знарядь праці можна зробити за таким алгоритмом [3]:

- Розгляньте зображені на ілюстрації знаряддя праці людини.
- Визначте, з якого матеріалу вони зроблені.
- Поміркуйте, яке їх призначення.
- Які висновки про розвиток суспільства (господарства, економіки)

можна зробити на основі зображених знарядь праці?

Втім слід пам'ятати, що це типові алгоритми, і залежно від особливостей джерела чи навчальної мети, алгоритм може змінюватися. Зокрема, при порівнянні знарядь праці, наприклад первісних людей, доцільні такі додаткові завдання:

- Порівняйте знаряддя праці неандертальця та кроманьйонця за складністю виготовлення.

- Які із зображених знарядь є складнішим за технікою виготовлення?

- Поміркуйте, що міг зробити неандерталець, використовуючи знаряддя №1.

- Поміркуйте, що міг зробити кроманьйонець, використовуючи знаряддя №3.

- Які висновки про заняття неандертальців та кроманьйонців можна зробити на основі зображених знарядь праці?

Для аналізу речових предметів побуту доцільно запропонувати учня такий алгоритм:

- Розгляньте зображені на малюнку предмети побуту.
- Визначте, як їх використовували в повсякденному житті.
- З якого матеріалу вони виготовлені?
- Як називається вид ремесла, що з ними пов'язаний?
- До якого історичного періоду відносяться ці предмети побуту?
- До історії якої країни належать ці предмети вжитку?

Значна увага в навчальній програмі й підручниках історії приділена питанням розвитку архітектури та мистецтва. Це обумовлено тим, що пам'ятки архітектури та мистецькі твори є «свідками» багатьох історичних подій. Аналіз цих пам'яток дозволяє візуалізувати для учнів історію, сформувані в них образне уявлення про певну історичну епоху чи конкретну країну. Пам'ятки мистецтва та архітектури відображають не лише певні мистецькі стилі та естетичні смаки, які були в тогочасному суспільстві, а й певний рівень розвитку виробничих технологій, конкретні суспільні явища, історичні тенденції [2].

Характеризуючи пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, учні можуть застосовувати такий алгоритм [3]:

- Хто є автором (архітектором) цієї пам'ятки? Яка її назва?
- До якого історичного періоду належить пам'ятка архітектури (чи мистецтва)?
- Як у пам'ятці втілено особливості історичного періоду (чи події), естетичні вподобання людей певної історичної епохи?
- Опишіть вигляд пам'ятки (якщо це споруда то - ззовні та всередині). У якому стилі її створено? Які характерні ознаки цього стилю?
- Як склалася доля історичної пам'ятки (збереглася неушкодженою, реставрована, відновлена; збереглася у вигляді копії).
- У чому історична та мистецька цінність пам'ятки?
- Що вразило Вас в цій пам'ятці найбільше?

Безперечно, що завдання до ілюстрації (наприклад в підручнику) не буде містити цілого алгоритму, бо в цьому нема потреби і він займає занадто багато місця, також відволікає увагу від основного завдання. Учням варто пояснити,

що такий алгоритм використовується зазвичай впродовж аналізу історичного джерела з метою отримання нової інформації та для критичного аналізу джерела. Якщо до джерела поставлене конкретне завдання, учні мають проаналізувати джерело за алгоритмом і дати відповідь на це завдання [2].

Отже, використання й опрацювання в освітньому процесі різноманітних історичних джерел дає змогу учням оволодіти методами історичного пізнання, сприяє формуванню в учнів умінь критичного аналізу інформації, історичного мислення в цілому. Під час організації роботи з джерелом варто орієнтуватися на активні та інтерактивні прийоми навчання – це робить навчання дієвим, продуктивним та цікавим для учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калакура Я. С., Головка С. В., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф., Корольов Б. І., Палієнко М. Г. Київ, Україна: Либідь, 2002. С. 488.
2. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. С. 186.
3. Мороз П. В. Робота з історичними джерелами як засіб формування дослідницької компетентності академічно здібних учнів. *Теорія і практика моделювання інноваційного розвитку профільного закладу загальної середньої освіти технічної спрямованості для академічно здібних учнів*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, Україна: Педагогічна думка, 2020. С. 54–56.

УДК 373.5.016

Мороз Петро Володимирович,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Ключові слова: статистичні матеріали, історичне джерело, дослідницьке навчання.

Статистичні джерела відіграють велике значення для вивчення та дослідження історії, оскільки містять досить точні дані про явища та процеси,